

ԳԵՎՈՐԳ ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ

Արդարադատության ակադեմիայի գիտահետազոտական և ծրագրամեթոդական աշխատանքների կազմակերպման բաժնի մասնագետ,
Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի մագիստրատուրայի առաջին կուրսի ուսանող

ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՔԻ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ՍԿՁԲՈՒՆՔԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ

Սույն աշխատանքում քննարկվում են տարածության մեջ քրեական օրենքի գործողության տարածքային սկզբունքի կիրառման հիմնախնդիրները: Ուսումնասիրության ենթարկելով ՀՀ օրենսդրությունը և միջազգային իրավական ակտերը՝ ներկայացվում են պետության տարածքի սահմանման հետ կապված խնդիրները, հանցանքի կատարման վայրի որոշման և տարածքային սկզբունքի կիրառման բացառությունների հիմնախնդիրները: Կատարված հետազոտության հիման վրա ներկայացվում են առաջարկություններ՝ ուղղված ՀՀ օրենսդրության և իրավակիրառ պրակտիկայի բարելավմանը:
Հիմնարանը՝ քրեական օրենք, գործողություն տարածության մեջ, տարածքային սկզբունք, ճանաչում չստացած պետություն, որևէ պետության չպատկանող տարածք, առող և շարունակվող հանցագործություններ, համացանց, համակարգչային հանցագործություններ:

Հանցանքի կատարման վայրի որոշումն առանցքային նշանակություն ունի քրեական իրավունքում, քանի որ առանց դրա անհնար է հստակեցնել, թե ո՞ր պետության օրենսդրությունն է կիրառելի, ո՞վ և ի՞նչ չափով իրավունք ունի կիրառելու քրեաիրավական հսկազոման միջոցներ:

Հիմնական խնդիրը, որ ծագում է նշված ինստիտուտի կիրառման ժամանակ, պայմանավորված է նրանով, որ տարածության մեջ քրեական օրենքի կիրառման հարցերին անդրադառնալիս պետք է հաշվի առնել ոչ թե մեկ, այլ մի քանի պետության շահերը՝ իրենց տարբեր օրենսդրական կարգավորումներով:

Տարածության մեջ քրեական օրենքի գործողության հարցը թե՛ տեսաբանների շրջանում և թե՛ իրավակիրառ պրակտիկայում հաճախ բխվում է անլուծելի թվացող մի շարք խնդիրների. ինչպե՞ս վարվել այն դեպքերում, երբ հանցանքը սկսվել է, օրինակ՝ ՀՀ-ում, բայց ավարտվել միջազգային հանրության կողմից դեռևս ճանաչում չստացած պետությունում, օրինակ՝ Արցախում, կամ ինչպե՞ս կանոնակարգել այն իրավիճակները, երբ հանցանքը կատարվել է մի պետության տարածքում, սակայն սահմանների ճշգրտման արդյունքում ներկայումս այն արդեն հանդիսանում է մեկ այլ պետության տարածք՝ գործող ուրույն օրենսդրությամբ և այլն:

Քրեական օրենքի գործողությունն ասելով՝ ընդունված է հասկանալ քրեական օրենքի գործողու-

թյան կամ իրագործման ոլորտը: Քրեական օրենքը, ինչպես և ցանկացած այլ իրավական ակտ, ունի գործողության որոշակի տարածքային սահմանափակումներ: Դրանք այն սահմանափակումներ են, որոնք վերաբերում են տարածքին, ժամանակին և այլ հանգամանքներին:

Տարածության մեջ քրեական օրենքի գործողությունն ասելով ընդունված է հասկանալ՝ քրեական օրենքի առաջ դրված այն հանձնարարականներն ու մարտահրավերները, որոնք կատարվում են, կամ կարող են կատարվել՝ ելնելով տարածքային սահմանափակման սկզբունքից կամ գաղափարից: Քրեական օրենքի գործողությունն ասելով ընդունված է հասկանալ նաև քրեական օրենքի կամ դրա նորմերի գործողության այս կամ այն ձևը, քրեաիրավական կարգավորման կոնկրետ մեխանիզմները:

Այս ընդհանուր տրամաբանությունից օրենսդրությունը սահմանում է մեկ բացառություն: Խոսքը դիվանագիտական անձեռնմխելիությամբ օժտված անձանց և նրանց կողմից հանցանքների կատարման պարագայում քրեաիրավական ներգործության միջոցների կիրառման մասին է: Այս անձանց կողմից հանցանքների կատարման դեպքում նրանց նկատմամբ քրեաիրավական ներգործության միջոցների կիրառման հարցը՝ համաձայն ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի² (այսուհետ՝ Օրենսգիրք) և միջազգային պայմանագրերի, որոշվում է դիվանագիտական ճանապարհով:

www.ardaradutyjournal.com

«Դիվանագիտական հարաբերությունների մասին» Վիեննայի կոնվենցիայի³ համաձայն՝ դիվանագիտական ներկայացուցչության ներկայացուցիչներ են համարվում դեսպանները, հյուպատոսները, նրանց քարտուղարներն ու օգնականները, խորհրդականները և տեղակալները, ռազմական ատաշեն և նրա օգնականը, առաջին, երկրորդ և երրորդ քարտուղարը և նրանց օգնականները, քարտուղար-արխիվավարը, ինչպես նաև նրանց ընտանիքի անդամները, որոնք ապրում են նրանց հետ համատեղ:

Փոխադարձ փոխգործակցության սկզբունքով՝ դիվանագիտական անձեռնմխելիությանը օժտված անձանց շարքին են դասվում նաև դիվանագիտական ներկայացուցչություններին սպասարկող անձնակազմը, այդ թվում՝ նաև միջազգային կազմակերպությունների պաշտոնատար անձինք, պառլամենտի և ներկայացուցչական այլ մարմինների ներկայացուցիչներ:

Քրեական օրենքի գործողության սկզբունքները համընդհանուր են և պետք է արտացոլեն քրեական օրենքի տրամաբանությունը: Սկզբունքների հիմքում դրված են այն հիմնարար իրավանորմերը, որոնք օգնում են իրականացնելու քրեաիրավական հարաբերությունների լիարժեք կարգավորում:

Քրեական օրենքի գործողությունը տարածության մեջ հիմնված է մի շարք սկզբունքների վրա՝ տարածքային, քաղաքացիության, ունիվերսալ, ռեալ: Առանձին երկրներում գործում է նաև հովանավորչության սկզբունքը, սակայն առաջնահերթ նշանակություն ունի հենց տարածքային սկզբունքի կիրառման հիմնահարցը⁴:

Օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում հանցանք կատարած անձը ենթակա է պատասխանատվության Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով: Տարածքային սկզբունքը գործում է որոշակի տարածքում արարքի կատարման փաստը որոշելու և անձի նկատմամբ քրեաիրավական ներգործության միջոցները կիրառելու համար:

Նշված սկզբունքի կիրառման առումով առկա են մի շարք խնդիրներ, մասնավորապես՝ ՀՀ օրենսդրությունը չի կանոնակարգում այն իրավիճակները, երբ ՀՀ տարածքից դուրս հանցանքի կատարման պահին անձը հանդիսացել է ՀՀ քաղաքացի, սակայն մինչ պատասխանատվության ենթարկելը դադարել է ՀՀ քաղաքացի լինելուց կամ ընդհակառակը՝ հանցանքի կատարման պահին ՀՀ քաղաքացի չի եղել, սակայն մինչ պատասխանատվության ենթարկվելը ձեռք է բերել ՀՀ քաղա-

քացիություն: Հարց է ծագում՝ կարո՞ղ ենք արդյոք նշված անձանց ենթարկել պատասխանատվության ՀՀ-ում հայտնվելու դեպքում և ո՞ր սկզբունքի հիման վրա՝ քաղաքացիությամբ, թե՞ ունիվերսալ:

Այս առումով առավել հետաքրքիր է Ֆրանսիայի օրենսդրությունը, որի կանոնակարգման համաձայն՝ Ֆրանսիայի տարածքից դուրս հանցանքի կատարման պարագայում գործում է Ֆրանսիայի օրենսդրությունը, եթե հանցանքը կատարվել է Ֆրանսիայի քաղաքացու կողմից, կամ այն անձի, ով թեև հանցանքի կատարման պահին Ֆրանսիայի քաղաքացի չէր, սակայն այն ձեռք է բերել դրանից հետո:

Կարծում ենք՝ ճիշտ կլիներ ՀՀ քրեական օրենսդրությունում ևս ամրագրել այդ մոտեցումը: Այդ առումով, առավել քան ողջունելի է ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագծում⁵ (այսուհետ՝ Նախագիծ) տեղ գտած ձևակերպումը, որի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է. «Քրեական օրենքով նախատեսված արարքը Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս կատարած Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների, այդ թվում՝ երկքաղաքացիություն ունեցող անձանց, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետությունում մշտապես բնակվող քաղաքացիություն չունեցող անձանց, Հայաստանի Հանրապետությունում փախստականի կարգավիճակով բնակվող, ապաստան հայցող կամ ապաստան ստացած անձանց քրեական պատասխանատվության հարցը լուծվում է Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով, եթե նրանց կատարած արարքը հանցանք է համարվում դրա կատարման վայրի պետության օրենսդրությամբ, և եթե նրանք այդ արարքի համար քրեական պատասխանատվության չեն ենթարկվել:»:

Հաջորդ խնդիրը կապված է այլ պետության տարածքի հետ: Հնարավոր են իրավիճակներ, երբ հանցանքը կատարվի չճանաչված պետության կամ ընդհանրապես որևէ պետության չպատկանող տարածքում: Նման պարագայում խնդիրներ կարող են ծագել քաղաքացիության սկզբունքի կիրառման առումով: Կարծում ենք՝ ՀՀ քրեական օրենսդրությունը ևս պետք է արձագանքի այդ հարցին:

Նախագծում կրկին այս ուղղությամբ առաջարկ արված է, որը, սակայն, վերաբերում է միայն որևէ պետության չպատկանող տարածքին: Մասնավորապես, Նախագծի 12-րդ հոդվածում ամրագրված է, որ, եթե քրեական օրենքով նախատեսված արարքը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների, այդ թվում՝ երկքաղաքացիություն ունեցող անձանց, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրա-

պետությունում մշտապես բնակվող քաղաքացիություն չունեցող անձանց, Հայաստանի Հանրապետությունում փախստականի կարգավիճակով բնակվող, ապաստան հայցող կամ ապաստան ստացած անձանց կողմից կատարվել է որևէ պետության չպատկանող տարածքում, ապա այդ արարքը կատարած անձինք ենթակա են քրեական պատասխանատվության Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով, եթե կատարված արարքի համար որպես պատիժ նախատեսված է ազատազրկում: Կարծում ենք, որ նման ձևակերպումը թեև արդարացված է, սակայն անհարկի ընդլայնում է այն արարքների շրջանակը, որոնց պարագայում պետությունը պետք է արձագանքի, քանի որ քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված հանցանքների ճնշող մեծամասնության համար, սանկցիայում նախատեսված է ազատազրկում: Թերևս ավելի ճիշտ կլիներ որոշակիորեն սահմանափակել ազատազրկման ժամկետը և օրենսդրություն ամրագրել, որ այդ դրույթը կիրառելի է այն դեպքերում, երբ կատարվել է ծանր կամ առանձապես ծանր հանցագործություն: Մինևույն ժամանակ, կարծում ենք, որ օրենսդրություն պետք է ամրագրվի, որ, եթե հանցանքը կատարվել է չճանաչված պետության տարածքում և քաղաքացիության սկզբունքին բավարարող սուբյեկտը հայտնվել է ՀՀ տարածքում, ապա նա ենթակա է պատասխանատվության ՀՀ քրեական օրենսգրքով՝ մեր երկրում այդ արարքը հանցանք համարվելու պարագայում:

Հարկ է նկատել, որ քաղաքացիության սկզբունքն ամրագրում է ստացել բազմաթիվ երկրների օրենսդրությամբ: Համաձայն Շվեյցարիայի օրենսդրության՝ ցանկացած պարագայում այլ պետության տարածքում հանցանք կատարած Շվեյցարիայի քաղաքացին քրեական պատասխանատվության է ենթարկվելու Շվեյցարիայի օրենսդրությամբ՝ բացառությամբ այն դեպքերի, եթե հանցանքի կատարման երկրի օրենսդրությամբ ավելի մեղմ պատասխանատվություն է նախատեսվում այդ արարքի համար: Այս դեպքում անձը պատասխանատվության կենթարկվի այդ երկրի օրենքով⁶:

Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է քրեական օրենքի տարածության մեջ գործողության ունիվերսալ սկզբունքը, համաձայն որի՝ օտարերկրյա քաղաքացիները և Հայաստանի Հանրապետությունում մշտապես չբնակվող, քաղաքացիություն չունեցող անձինք, ովքեր հանցանքը կատարել են Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս, ենթակա են քրեական պատասխանատվության Հայաստանի Հանրապետության

քրեական օրենսգրքով, եթե նրանք կատարել են այնպիսի հանցագործություններ, որոնք նախատեսված են Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրով:

Որպես այդպիսին, այս սկզբունքն իր էությունը ընդհանուր տարածքային սկզբունքից բացառում է: Այս սկզբունքի էությունը այն է, որ անձը քրեական պատասխանատվության է ենթարկվում ցանկացած պետության կողմից իր երկրի օրենքներով՝ անկախ այն հանգամանքից, որտեղ է նրա կողմից կատարվել հանցանքը: Ն.Գ. Սերգիևսկին, փորձելով բացահայտել սկզբունքի էությունը, նշում էր, որ տվյալ սկզբունքի էությունը հետևյալն է՝ այն պատասխանատվություն է սահմանում ցանկացած պարագայում և ցանկացածի նկատմամբ՝ անկախ հանցանքի կատարման վայրից⁷:

Ճապոնիայի օրենսդրությունը բավականին հետաքրքիր իրավակարգավորումներ ունի այս հարցի հետ կապված: Ասվածը մասնավորապես վերաբերում է նրան, որ քրեական օրենսգրքի որոշ հոդվածներ անվերապահորեն կիրառելի են պետության տարածքից դուրս հանցանք կատարած ցանկացած անձի նկատմամբ, որը սահմանվում է քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի նորմերով և միջազգային պայմանագրերով⁸: Գերմանիայի օրենսդրությունը սահմանում է կոնկրետ տեսակի հանցագործություններ, որոնց պարագայում այս սկզբունքը համարվում է կիրառելի: Ֆրանսիայի օրենսդրությունը հստակ սահմանում է մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների տեսակները և նրանց նկատմամբ նշանակման ենթակա պատիժը⁹:

Ռեալ սկզբունքի էությունը հետևյալն է, որ այն ապահովում է քրեական օրենքի գործողության էքստերիտորիալության սկզբունքը, ինչի պայմաններում ապահովում է տվյալ պետության և նրա քաղաքացիների պաշտպանությունը հանցագործություններից: Այսպես, Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 3-րդ մասը ամրագրում է, որ օտարերկրյա քաղաքացիները և Հայաստանի Հանրապետությունում մշտապես չբնակվող, քաղաքացիություն չունեցող անձինք, ովքեր հանցանքը կատարել են Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս, ենթակա են քրեական պատասխանատվության Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով, եթե նրանք կատարել են այնպիսի ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություններ, որոնք ուղղված են Հայաստանի Հանրապետության շահերի կամ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների դեմ: Կարծում ենք՝ Օրենսգրքում, ռեալ

www.ardaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

սկզբունքի ձևակերպման մեջ, առկա է որոշակի անհամաչափություն. եթե հանցանքը կատարվել է ՀՀ տարածքից դուրս և ուղղված է ՀՀ շահերի կամ նրա քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների դեմ, ապա պատասխանատվություն պետք է սահմանվի ոչ թե միայն ծանր կամ առանձնապես ծանր, այլ՝ ցանկացած հանցանքի համար: Ուստի, առաջարկում ենք Օրենսգրքում կատարել համապատասխան փոփոխություն:

Բավականին հետաքրքիր և ուշագրավ է նաև արտասահմանյան երկրների փորձը քննարկվող թեմայի վերաբերյալ: Այսպես, Գերմանիայի քրեական օրենսգրքը, փորձելով հարցին տալ հնարավորինս մանրակրկիտ իրավական կարգավորում, մեկ առանձին հոդվածով է սահմանում հանցանքի կատարման վայրը: Այսպես՝ հանցանքի կատարման վայր է համարվում այն վայրը, որտեղ հանցավորը գործել է, կամ անգործության դեպքում դրսևորվել է նրա հանցավոր անգործությունը: Այլ կերպ ասած, այստեղ հանցանքի կատարման վայրը կախման մեջ է դրվում՝ ելնելով այն հանգամանքից՝ արդյոք մենք գործ ունենք նյութական, թե ձևական հանցակազմերի հետ¹⁰: Հատուկ ուշադրության է արժանանում միայն մեկ հանգամանք, այն է՝ եթե հանցանքը կատարվել է հանցակիցների մասնակցությամբ: Այդ պարագայում հստակեցվում է քաղաքացիության և քրեական օրենքի՝ տարածքում գործողության հարցը:

Հարցը բավականին հետաքրքիր իրավական կարգավորում է ստացել Ֆրանսիայի քրեական օրենսգրքում: Այստեղ կապ ունեն երկրի թե՛ ցամաքային, թե՛ ջրային և թե՛ օդային սահմանները, ուստի, ասելով հանցանքի կատարման վայր՝ Ֆրանսիայի օրենսդրությունը հասկանում է վայրը, որտեղ կատարվել է հանցանքը՝ անկախ տարածքի տեսակից¹¹:

Օրենսգրքը 14-րդ հոդվածով է կարգավորման ենթարկում հանցանքի կատարման վայրի հետ կապված իրավահարաբերությունները, համաձայն որի՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում կատարված է համարվում այն հանցանքը, որը սկսվել, շարունակվել կամ ավարտվել է Հայաստանի Հանրապետության տարածքում, հանցակցությամբ կատարվել է այն անձանց հետ, ովքեր հանցավոր գործունեություն են իրականացրել այլ պետության տարածքում:

Առանձնակի կարևորություն է տրվում նաև տևող ու շարունակվող հանցագործությունների, հանցակցությամբ կատարվող հանցանքների կատարման վայրի որոշմանը:

Տևող հանցագործությունների ժամանակ հան-

ցանքի կատարման վայրի պարզման համար, որոշակի բացառություններից բացի, մեր կարծիքով, կարևոր նշանակություն ունի, թե որտեղ է խափանվել հանցավոր գործունեությունը: Այսպես, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը (այսուհետ՝ Վճռաբեկ դատարան) Ս. Ղամբարյանի և մյուսների գործով իրավական դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ տևող հանցագործությունները դրսևորվում են հանրորեն վտանգավոր գործողության կամ անգործության, տևական ժամանակահատվածում անընդմեջ իրականացմամբ, զուգորդվում են օրենքով հանցավորի վրա դրված պարտականությունների տևականորեն չկատարմամբ և ավարտված են համարվում արարքի դադարման պահից, որը կարող է պայմանավորված լինել ինչպես հանցավորի գործողություններով (օրինակ՝ մեղայականով ներկայանալով), այնպես էլ՝ նրանից անկախ հանգամանքներով (օրինակ՝ իրավապահ մարմինների միջամտությամբ և այլն)¹²: Վճռաբեկ դատարանը վերահաստատում է վերը մեջբերված դիրքորոշումն առ այն, որ տևող հանցագործության օբյեկտիվ կողմը կազմող արարքը կրում է ոչ թե մեկանգամյա բնույթ, այլ դրա իրականացումը բնութագրվում է՝ տևական ժամանակահատվածում անընդհատ իրականացվող գործընթացով: Հետևաբար՝ տևող հանցագործությունների դեպքում հանցանքը կատարելու ժամանակ պետք է դիտել հանցավոր արարքը իրականացնելու ամբողջ ժամանակահատվածը՝ սկսելու պահից մինչև դրա դադարման պահը: Այլ խոսքով՝ տևող հանցագործության կատարման ժամանակ պետք է հասկանալ դրա իրականացման ժամանակահատվածի ցանկացած միավորը մինչև դրա դադարումը¹³:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ կարծում ենք, որ հանցանքի կատարման վայրի պարզման հարցի լուծումը կախված է տևող հանցագործության կոնկրետ տեսակի առանձնահատկություններից: Օրինակ՝ ՀՀ զինծառայողին, որը դասալքություն է կատարել և փախուստի դիմել ու բռնվել այլ պետության տարածքում, պետք է պատասխանատվության ենթարկել ոչ թե այդ պետության, այլ՝ ՀՀ քրեական օրենքով: Միևնույն ժամանակ, օրինակ, ապօրինի կերպով հրազեն կրող անձը, որը հանցանքը սկսել է ՀՀ-ում, այնուհետև այն շարունակել այլ պետության տարածքում ու բռնվել այնտեղ, պետք է պատասխանատվության ենթարկվի այդ պետության քրեական օրենքով¹⁴:

Շարունակվող հանցագործությունների կատարման վայր է համարվում այն տարածքը, որտեղ իրականացվել է հանցագործության բաղկացուցիչ մասը հանդիսացող միաբնույթ կամ նույնա-

www.aradaradutyjournal.com

կան արարքներից վերջինը: Օրինակ՝ անձը հափշտակություն է իրականացնում մի քանի պետությունների տարածքով երթևեկող բեռնատար գնացքից: Այս դեպքում հանցանքի կատարման վայր է համարվում այն պետության տարածքը, որտեղ իրականացվել է հափշտակություն հանդիսացող արարքներից վերջինը: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը արձանագրել է, որ շարունակվող հանցագործությունները բաղկացած են մեկից ավելի նույնական արարքներից, որոնցից յուրաքանչյուրը թեկուզև ինքնուրույն հանցակազմ է պարունակում, բայց ընդգրկված է միասնական դիտավորության մեջ, հետապնդում է մեկ ընդհանուր նպատակ, հետևաբար դիտվում է իբրև մեկ հանցագործություն, որն ավարտված է համարվում հանցավորի դիտավորությամբ ընդգրկված վերջին արարքի կատարման պահից :

Հանցակցությամբ կատարվող հանցանքների կատարման վայր պետք է համարել այն տարածքը, որտեղ իր հանցավոր արարքներն է իրագործել կատարողը: Օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հանցանքը համարվում է ՀՀ տարածքում կատարված, եթե հանցակցությամբ կատարվել է այնպիսի անձանց հետ, ովքեր հանցավոր գործունեություն են իրականացրել այլ պետության տարածքում: Իհարկե, խոսքը կատարողի մասին է, հակառակ դեպքում, եթե կազմակերպիչը, դրդիչը կամ օժանդակողը գործում են ՀՀ-ում, իսկ կատարողը՝ այլ պետության տարածքում, հանցանքը չի կարող համարվել ՀՀ-ում կատարված:

Հանցանքի կատարման վայրի որոշման ընթացքում որոշակի բարդություններ են առաջանում նաև, երբ խոսքը վերաբերում է ձևական կամ նյութական հանցակազմերին: Տվյալ պարագայում, որքան էլ հանցակազմերի այս բաժանումը կրում է խիստ տեսական բնույթ, այնուամենայնիվ, հարկ է ուշադրության արժանացնել նաև այդ հարցը:

Գիտական գրականության և քրեական օրենսգրքի մեկնաբանություններում ձևական հանցակազմերով հանցանքների կատարման վայր ասելով՝ ենթադրվում է այն վայրը, որտեղ կատարվել է, այսինքն՝ դրսևորվել է հանցավոր գործողությունը կամ անգործությունը¹⁶ :

Նյութական հանցակազմի միջոցով նկարագրված հանցագործությունների դեպքերում, երբ հանրորեն վտանգավոր արարքը (գործողությունը կամ անգործությունը) և դրա հետևանքները իրականացվում են միևնույն տարածքում, խնդիրը բարդություններ չի առաջացնում: Իսկ այն դեպքերում, երբ գործողությունը (անգործությունը) կատարվում է մի պետության տարածքում, իսկ հետևանքները վրա

են հասնում մեկ այլ պետության տարածքում, առկա են որոշակի բարդություններ հանցանքի կատարման վայրի հստակեցման մասով: Հեղինակների մի մասը գտնում է, որ այդպիսի դեպքերում հանցանքը կատարելու վայր պետք է համարել այն տարածքը, որտեղ վրա են հասել հանրորեն վտանգավոր հետևանքները: Մյուսները գտնում են, որ նման դեպքերում հանցանքը կատարելու վայր պետք է համարել այն տարածքը, որտեղ կատարվել է հանրորեն վտանգավոր արարքը (գործողությունը կամ անգործությունը), անկախ նրանից, թե որտեղ են վրա հասել վտանգավոր հետևանքները:

Այս հարցի լուծումը կապված է հանցագործության բնույթի, դրա նպատակների և այլ հանգամանքների հետ: Օրենսգրքի հոդված 14-րդի երկրորդ մասի ձևակերպումից երևում է, որ հանցանքը համարվում է ՀՀ տարածքում կատարված նույնիսկ այն դեպքում, երբ այն սկսվել է այլ պետության տարածքում, բայց ավարտվել է ՀՀ տարածքում: Քրեական իրավունքի բուհական դասագրքում այն կարծիքն է արտահայտվում, որ այլ տարածքում սկսված հանցանքը, որը ավարտվել է ՀՀ տարածքում կարող է համարվել ՀՀ տարածքում կատարված հետևյալ դեպքերում՝

1) եթե վտանգավոր հետևանքները տարածվել են ՀՀ տարածքի վրա և հանցանքը ուղղված է ՀՀ կամ նրա քաղաքացիների շահերի դեմ,

2) եթե հանցագործությունը թե՛ փաստացի, թե՛ իրավաբանորեն ավարտվում է ՀՀ տարածքում: Օրինակ՝ եթե ՀՀ տարածքում պայթյուն իրականացնելու նպատակով մեկ այլ պետության տարածքում դեպի Հայաստան ուղևորվող գնացքի մեջ տեղադրվում է հեռակառավարվող ռումբ, որը գործողության մեջ է դրվում ՀՀ տարածքում և վնաս է պատճառում ՀՀ շահերին, ապա հանցանքի կատարման տարածք պետք է համարվի ՀՀ տարածքը:

Այլ պարագաներում՝ ուրիշ պետության տարածքում սկսված հանցանքը, որի հետևանքները վրա են հասել ՀՀ տարածքում, չի կարող համարվել ՀՀ-ում կատարված: Օրինակ՝ եթե հանցավորը գոհին թունավորում է մեկ ուրիշ պետության տարածքում, բայց մահը վրա է հասնում ՀՀ տարածքում, հանցանքը չի կարող համարվել ՀՀ-ում կատարված¹⁷ :

Օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասի ձևակերպումից երևում է, որ հանցանքը համարվում է ՀՀ-ում կատարված, եթե այն սկսվել է ՀՀ տարածքում, բայց ավարտվել է այլ պետության տարածքում: Այս դեպքում ՀՀ-ում սկսված հանցանքը չի կարող համարվել ՀՀ-ում կատարված,

www.ardaradutyunjournal.com

եթե դրա հետևանքները տարածվում են այլ պետության տարածքի վրա և ուղղված են այդ պետության կամ նրա քաղաքացիների շահերի դեմ: Այլ հարց է, որ ՀՀ-ում սկսված հանցանքի հետևանքները, որոնք վրա են հասել այլ պետության տարածքում, ուղղված են ՀՀ կամ նրա քաղաքացիների շահերի դեմ: Այդ դեպքում ՀՀ-ում սկսված հանցանքը, որը թեկուզ ավարտվել է այլ պետության տարածքում, պետք է համարվի ՀՀ-ում կատարված: Այն դեպքերում, երբ սկսված հանցանքը ՀՀ-ում խափանվել է, ապա այն միանշանակ համարվում է ՀՀ-ում կատարված: Ինչ վերաբերում է այն դեպքերին, երբ հանցանքը շարունակվում է ՀՀ տարածքում (սկսվել է մի պետության տարածքում, շարունակվել է ՀՀ-ում, ավարտվել մեկ այլ տեղում), ապա այն կհամարվի ՀՀ-ում կատարված միայն այն դեպքում, երբ շարունակվելու ընթացքում, դեռ ավարտին չհասած, խափանվել է ՀՀ-ում:

Տարածքային սկզբունքը գերծ չէ նաև «տարանցիկ հանցագործությունների» հետ կապված խնդիրներից, որոնք միաժամանակ իրականացվում են մի քանի պետությունների տարածքում¹⁸: Հարկ է նաև նշել, որ բարձրացված խնդրի կապակցությամբ կարգավորումներ չի պարունակում ո՛չ Օրենսգիրքը, ո՛չ Նախագիծը:

Քրեական օրենքի գործողության տարածքային սկզբունքի հիմնական դրույթների շրջանակներում ձևակերպվող տրամաբանական էությանը համապատասխան, դրա համատարած և անշեղ գործողության համար, պահանջվում է ստեղծել առանց բացառության բոլոր հանցագործների ըստ նրանց կողմից հանցանքի կատարման վայրի՝ պետությանը հանձնելու ճկուն համակարգ: Սակայն, նման իրավիճակը ձեռնտու չէ նույնիսկ այս սկզբունքի ամենակտիվ կողմակիցներին: Օրինակ, ըստ Ռ. Քեսթլինի՝ ավելի ճիշտ է օժտել ներկայացուցչական իրավասության իրավունքով (հանցագործության կատարման վայրում պետության անունից պատասխանատվության ենթարկելու հնարավորություն), քան մեղավորներին հանձնել Գերմանիայի սահմաններից դուրս¹⁹:

Քիչ արդյունավետ է թվում նաև հանցանքի կատարման վայրի հասկացության ընդլայնված մեկնաբանման փորձը («Երկար կամ երկարացված ձեռքի տեսություն» - Theorie der langen oder verlängerten Hand, oder Theorie der erweiterten Handlungsbegriffes և «միջանկյալ ազդեցության տեսություն» - Theorie der Zwischenwirkung oder Zwischenwirkungstheorie)՝ կապված Նորագույն ժամանակաշրջանում տարածում ստացած անդրազգային (տրանսնացիոնալ) հանցանքների

հետ²⁰:

Հանցագործության վայրը մեկնաբանելու փորձերի փոխարեն, թերևս, առավել ճիշտ է թվում ընդլայնել կամ նեղացնել բուն տարածքի հասկացությունը, որի վրա տարածվում է այս կամ այն պետության իրավագործությունը: Այս առումով հատկանշական է Ռ. Խասնուտդինովի դիրքորոշումը, որը մանրամասնորեն վերլուծել է որոշ ոչ աշխարհագրական օբյեկտների, այսպես կոչված, «քվազիտերիտորիաների» գոյության խնդիրը²¹: Ավանդաբար նման օբյեկտների շարքին են դասվում օտարերկրյա ծագման օդային և ջրային նավերը, որոնք գործում են դրոշի ներքո (lex flagi): Ա. Գ. Կնյակը այս շարքին է դասում նաև դիվանագիտական առաքելությունների տարածքները, հավատարմագրման պետության տարածքում գտնվող շինությունները և կառույցները²²:

Կարելի՞ է արդյոք համացանցը դիտարկել որպես նոր քվազիօբյեկտ: Նման դիրքորոշումը հետաքրքիր է նրանով, որ նման օբյեկտները (ելնելով աշխարհագրական չափանիշներից) գտնվում են ՀՀ իրավական դաշտում, սակայն քրեական իրավագործությունը նրանց վրա չի տարածվում: Միջազգային իրավունքում այս դեպքում ընդունված է խոսել անձեռնմխելիության մասին²³:

Արժե մի քանի վերապահում անել «վիրտուալ տարածության» բնույթի մասին՝ համացանցը որպես քվազիօբյեկտ դիտարկելիս: Այսպես, Շ. Թորնթոնը ԱՄՆ ազգային քրեական իրավասության սահմանման շրջանակներում՝ որպես առաջնային խնդիր, մանրամասն դիտարկում է համացանցի օգտատերերի իրավունքների սահմանափակման խնդիրը՝ պետական կարգավորման փորձերով²⁴: Այստեղից բխում է համացանցի՝ որպես յուրօրինակ վերազգային պլատֆորմի ընկալումը, որի նկատմամբ անիրագործելի է ազգային իրավագործությունը²⁵: Համացանցում շփվելու իրավունքը՝ ամերիկացիների համար, յուրաքանչյուր մարդու վերազգային սուբյեկտիվ իրավունքն է: Այս ոլորտում ձևավորվող վարքագծի նորմերի համակարգը չի կարող կարգավորվել ազգային իրավունքով, քանի որ համացանցը՝ աշխարհագրական առումով, տարածք չէ:

Մի փոքր այլ դիրքորոշում ունեն իրավունքի մայրցամաքային համակարգի ներկայացուցիչները, մասնավորապես, գերմանացի քրեագետները: Է. Հիլգենդորֆը ուղղակիորեն խոսում է համացանցում իրավահարաբերությունների նկատմամբ տարածքային սկզբունքի կիրառելիության մասին՝ առաջարկելով քրեական հետապնդում իրակա-

նացնել քրեական օրենքի գործողության ռեալ սկզբունքի հիման վրա²⁶ : Հարկ է նշել, որ Գերմանիայի օրենսդրության մեջ, ի տարբերություն ՀՀ օրենսդրության, քրեական օրենքի գործողության ռեալ սկզբունքը կիրառվում է բավականին լայն²⁷ :

Մեկ այլ գերմանացի հետազոտող՝ Վ. Հայնշել ֆոն Հայնեգը, ճանաչելով տարածքային սկզբունքի իրականացման անհնարիությունը, առաջնահերթություն է տալիս միջազգային քրեական իրավունքին²⁸ : Դրա հետ մեկտեղ նա հետաքրքիր միտք է առաջ քաշում ինտերնետի ֆիզիկական ենթակառուցվածքի մասին, որը կապված է կոնկրետ տարածքի հետ (տվյալ քրեագետի դատողություններում հղում կա նույնիսկ որևէ պետության էլեկտրասնցների՝ որպես նման քվազիօբյեկտների սնուցման աղբյուրի):

Նշված աշխատությունների մեծամասնությունում մշտապես խոսվում է տարածքի և ինչ-որ իրավական դաշտի հարաբերակցության մասին, որը աշխարհագրական չափանիշներով կարող է լինել տվյալ տարածքից ինչպես ավելի նեղ, այնպես էլ՝ ավելի լայն: Հետևելով Վ. Հայնշել ֆոն Հայնեգի օրինակին՝ կարելի է «տարածել» ազգային իրավական դաշտի հասկացությունը ոչ միայն համացանցի ենթակառուցվածքների, այլև համակարգչային տեղեկատվության՝ որպես քվազիօբյեկտի վրա:

Թերևս սա ամենահաջողված տարբերակը չէ. բավական է դիտարկել համակարգչային տեղեկատվության իրավիճակը. այն կարող է ազատորեն փոխանցվել մի պետության տարածքից մյուսի տարածք՝ շրջանցելով երրորդը:

Արդյոք այն ունի^o օտարերկրյա տարր, ընկնում է արդյոք lex flagi-ի գործողության տակ:

Հարկ է ասել, որ հարցադրումը, ավաղ, նոր չէ: Չնայած 19-րդ դարում այսպես կոչված «տարանցիկ հանցագործությունների» հարցով սկսված ակտիվ գիտական բանավեճին, գիտնականներից ոչ ոք այդպես էլ չնոտեցավ խնդրի լուծմանը: Անգլիական քրեական իրավունքում հանցագործությունը (օրինակ՝ գրպարտությունը), որը կատարվել է փոստային առաքման միջոցով, համարվում է ավարտված վտանգավոր հետևանքների առաջացման վայրում, իսկ փոստը համարվում է innocent agent՝ անմեղ գործակալ²⁹ : Գերմանիայում կոնցեպտուալ լուծում չի գտնվել: Այսպես, գերմանացի քրեագետների ուսումնասիրություններում հետաքրքիր դեպք է նկարագրվել. երբ փոստի միջոցով գրպարտչական հանցագործություն է կատարվել՝ գերմանացի իրավաբանների մեծ մասը հրաժարվել է Գերմանիան հանցագործության վայր ճանաչելուց: Իսկ, երբ առաքման առարկան պայթուցիկ կամ թունավորող

նյութեր է պարունակել, կարծիքը փոխվել է³⁰ : Խորհրդային քրեական իրավունքում, ինչպես նշել է Մ.Ի. Բլումը, բավարար ուշադրություն չի դարձվել այս հարցին³¹ :

Տեղեկատվության դեպքում lex flagi-ի համար միակ հնարավոր «արդարացումը», թերևս, շրջանառության լեզուն է: Կարելի է ասել, որ համացանցում շրջանառվող հայոց լեզվով տեղեկատվությունը պետք է գտնվի ՀՀ օրենսդրության ներքո, քանի որ այն ուղղված է լեզվի կրողներին՝ առավելապես հայերին: Եվ հակառակը՝ համակարգչային տեղեկատվությունը, ունենալով օտար տարր (մեր հասկացողության մեջ օտար լեզվով շարադրված), պետք է գտնվի այլ պետության իրավասության ներքո: Սակայն, նման սահմանումը անհնար է դառնում, քանի որ նույն լեզուներն ունեն տարածում մի քանի երկրներում: Երկրորդ հանգամանքն այն է, որ օտար լեզվի չիմացությունը բնավ այն պատճենը չէ, որը կարող է պաշտպանել հայաստանցիներին արտերկրից կատարվող հեռավար հանցանքներից: Համացանցի լեզվական արգելքը ջնջվում է նույն տեխնոլոգիաների շնորհիվ: Երրորդ հանգամանքն է՝ համակարգչային տեղեկատվության բուն բնույթը, դրա էլեկտրոնային բնույթը³² : Որպեսզի այն ստանա մարդու համար «ընկալելի» տեսք, անհրաժեշտ է վերափոխել մեքենայական կոդից վիզուալ ձևի՝ ի տարբերություն 19-րդ դարի գրավոր հաղորդագրությունների:

Կարծում ենք, որ համակարգչային տեղեկատվությունը, ունենալով նման հատկություններ, չի կարող լինել քրեական օրենքի գործողության տարածքային սկզբունքի շրջանակներում հայցվող քվազիօբյեկտ: Այն, անշուշտ, իրավունքի օբյեկտ է և ամրագրված լինելով նյութական կրիչի վրա՝ նյութական օբյեկտ: Դրա տարածումը և օգտագործումը պետք է կարգավորվի այլ իրավական մեթոդներով, որոնք տարբերվում են նախկինում հայտնիներից:

Ամփոփելով վերը շարադրվածը՝ նշենք, որ համացանցում կատարվող հանցագործությունների վերաբերյալ քրեական օրենքի գործողության տարածքային սկզբունքի իրագործումը հնարավոր է միայն հետևյալ էական պայմանների դեպքում:

Նախ՝ սկզբունքի անմիջական գործողության համար անհրաժեշտ է ստեղծել միասնական իրավական դաշտ: Ընդ որում՝ պարտադիր չէ, որ այն կապված լինի որևէ պետության կոնկրետ տարածքի, իրավական համակարգի հետ:

Համացանցի ենթակառուցվածքն իր բնույթով այնպիսին է, որ անհնար է որևէ պետություն հասնի

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

գերակայության նրա ռեսուրսների և բովանդակության նկատմամբ: Բավական է համաձայնության գալ հանցագործությունների կազմերի միասնության մասին, որոնք ճանաչվում են որպես համակարգչային: Նման բան կարող է իրականացվել բավականին կարճ ժամանակահատվածում: Սկզբնական փուլը դրվել է Եվրոպայի խորհրդի «Կիբեռ-հանցագործությունների մասին» 2001 թվականի կոնվենցիայով, որը պարունակում է մնան հանցագործությունների ցանկը³³:

Սակայն հոդվածների կառուցվածքն անկատար է, քանի որ դրանք շատ ընդհանուր բնույթ են կրում: Այս պահին նախապատրաստական և խորհրդատվական աշխատանքներ են տարվում նոր միջազգային փաստաթղթի նախապատրաստման ուղղությամբ: Մեր կարծիքով՝ կարևոր առաջընթաց կլինի ապագա փաստաթղթում կիրառել միասնական պատժամիջոցներ, ինչը մինչ օրս չկա և սկզբունքորեն չի նախատեսվում: Հակառակ դեպքում, յուրաքանչյուր հանցագործ կարող է ընտրել իր համար առավել մեղմ պատիժ բոլոր հնարավորներից՝ պարզապես Եվրոպական միության մի երկրից մյուսը տեղափոխվելով:

Միասնական իրավական դաշտի ստեղծումը, մեր կարծիքով, արտացոլում է քրեական իրավունքի գործողության տարածքային և համընդհանուր սկզբունքների մի սիմբիոզ: Իրականում ունիվերսալ իրավասությունը դեռևս անիրագործելի է: Կարծում ենք, որ խնդիրը կարող է լուծվել ոչ միայն գլոբալ, այլև՝ տեղական մակարդակով: Հայաստանի Հանրապետությունը կարող է ոչ միայն ներգրավվել Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի շրջանակներում՝ քրեական իրավունքի կարգավորման գոյություն ունեցող գործընթացներում, այլև՝ ստեղծել սեփական:

Օրինակ՝ հետխորհրդային տարածքի սահմաններում, որը դեռևս հիմնված է քրեական իրավունքի բովանդակության և գործողության սկզբունքների վերաբերյալ միասնական մոտեցումների վրա, հնարավոր է ընդունել երկկողմ և բազմակողմ նորմատիվ ակտեր, որոնք նվիրված կլինեն համակարգչային հանցավորության դեմ պայքարին, ինչպես նաև՝ աստիճանաբար ընդլայնել նոր ստեղծված իրավական դաշտը սահմանակից երկրներում: Միևնույն ժամանակ, ՀՀ քաղաքացիներին ՀՀ-ի հետ պայմանագրային հարաբերությունների մեջ չմտած պետությունների կողմից հանցավոր ոտնձգություններից զերծ պահելու համար՝ կարելի է մեկուսացնել համացանցի հայկական հատվածը՝ ՉԺՀ-ի օրինակով: Ինչ-որ իմաստով դա կարող է նշանավորվել մի անցումային

շրջանով՝ համակարգչային հանցագործությունների համար պատասխանատվության միջազգային նորմերի ստեղծման և տարածքային սկզբունքը ունիվերսալի փոխարինելու համար:

Երկրորդ՝ մենք արդարացի ենք համարում նկատել, որ տարածքային սկզբունքը չի կարող լիարժեք իրականացվել հանցագործության վայրում սեփական քաղաքացիներին հանձնելուց հրաժարվելու դեպքում: Ընդհանուր իրավունքի երկրները, որոնք առավել հավատարիմ են տարածքային սկզբունքի դրույթներին, թույլ են տալիս մնան հնարավորություն: Մայրցամաքային իրավունքի երկրները հերքում են: Դա զրոյացնում է այնպիսի իրավական կատեգորիայի արժեքը, ինչպիսին է հանցագործության կատարման վայրը:

Այսպիսով, եթե համացանցի միջոցով կատարվող հանցագործությունների (ինտերնետ հանցագործություն) խնդիրը դիտարկենք իրավական նոր ֆիլցիայի՝ քվազիտերիտորիայի տեսանկյունից, որը ձևավորվել է իրավական դաշտի միասնականում, այլ ոչ թե պետական ինքնիշխանության, ապա խնդիրը միանգամայն լուծելի է: Դրա համար անհրաժեշտ է հանցագործության վայր ճանաչել հենց համացանցը, այսինքն՝ համացանցի միջոցով հանցավոր արարքների կատարման բոլոր դեպքերը: Բավական է միայն ամրագրել այս հատուկ իրավական կարգավիճակը միջազգային մակարդակով և, ըստ էության, ստեղծել նոր օբյեկտ՝ հասարակական հարաբերությունները համացանցում:

Միասնական իրավական տարածքի (համակարգչային հանցագործությունների վերաբերյալ) իրավիճակում միանգամայն հնարավոր է քրեական հետապնդում իրականացնել այն պետության կողմից, որտեղ բնակվում է (գտնվում է) տուժողը, քանի որ տվյալ դեպքում ավելի հեշտ կլինի պարզել պատճառված վնասի չափն ու բնույթը և գործի քննությունը պետք է կատարվի ոչ թե «հանցագործության կատարման վայրում», այլ տուժողի բնակության (գտնվելու) վայրում: Այսպիսով, վերոգրյալի հաշվառմամբ տարածքային սկզբունքի նորացված բանաձևը հետևյալն է. համացանցը հանցագործության կատարման վայր ճանաչելու դեպքում պետք է կիրառվի այն պետության ազգային իրավագրությունը, որտեղ բնակվում է (գտնվում է) տուժողը:

www.aradaradutyjournal.com

¹ Տե՛ս, Мельников М.Г., Действие уголовного закона во времени и пространстве. Автореф. дисс. ...канд. юрид. наук. Рязань. 1999, С. 13.

² Տե՛ս, Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, ընդունել է Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովը 2003 թվականի ապրիլի 18-ին: Ուժի մեջ է մտել 2003 թվականի օգոստոսի 1-ին: ՀՕ-528-Ն, ՀՀՊՏ 2003.05.02/25(260) Հոդ.407-րդ:

³ Տե՛ս, Գլխավորապես հարաբերությունների մասին Վիեննայի կոնվենցիա, ընդունվել է ՄԱԿ-ի կողմից 1961թ. ապրիլի 18-ին, ուժի մեջ է մտել 1964թ. ապրիլի 24-ին, գործում է, https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/dip_rel.shtml, հասանելի է 16.06.2020թ-ի դրությամբ: Հայերեն տարբերակը՝ <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=37357> 16.06.2020թ-ի դրությամբ:

⁴ Տե՛ս, Dorozhinskaya E. A., Komarov A. A., Krupnitskaya V. I. , Rozuman I. V. The Criminal Law Influence on the Modern Electronic and Information Society of the Russian Federation // International Review of Management and Marketing. 2016. Vol. 6. N 6S. էջեր 165–168.

⁵ Տե՛ս, Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի նախագիծ, որը հասանելի է իրավական ակտերի նախագծերի հրատարակման միասնական կայքում՝ www.e-draft.am-ում՝ հետևյալ հղմամբ՝ <https://www.e-draft.am/projects/2115/about>, հասանելի է 16.06.2020թ-ի դրությամբ:

⁶ Տե՛ս, Уголовный кодекс Швейцарии. Перевод с немецкого А.В. Серебренниковой. М., Диалог - МГУ, 2000, С. 8-9.

⁷ Տե՛ս, Сергиевский Н.Д., Русское уголовное право. Часть Общая, СПб, 1913, С. 177-178.

⁸ Տե՛ս, Преступление и наказание в Англии, США, Франции, ФРГ, Японии: Общая часть уголовного права. М.: Юридическая литература, 1991, С. 221.

⁹ Տե՛ս, Крашенинникова Н.А., История государства и права Зарубежных стран: Учебное пособие в 2-х частях, 2-е издание. Ч. II, кн. 2. М.: Изд-во «Юридический колледж МГУ». 1995, С. 178-197.

¹⁰ Տե՛ս, Уголовный кодекс ФРГ. М.: Изд-во «Юридический колледж МГУ». 1996, С. 13.

¹¹ Տե՛ս, Уголовный кодекс Франции. М., 1993, հոդվածներ 113-1-րդ, 113-2-րդ:

¹² Տե՛ս, Սիրաժ Գաբրիելի Ղամբարյանի և մյուսների գործով Վճարել դատարանի 2014 թվականի մարտի 28-ի քիվ ԵՇԳ/0055/01/11 որոշման 21-րդ կետը:

¹³ Տե՛ս, Արամայիս Արտավազդի Հարությունյանի վերաբերյալ Վճարել դատարանի 2015 թվականի մարտի 27-ի քիվ ՄԳ/0204/01/13 որոշման 18-րդ կետ:

¹⁴ Տե՛ս, Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս, ԵՊՀ հրատարակչություն, Երևան, 2012թ., էջ 70:

¹⁵ Տե՛ս, Սիրաժ Գաբրիելի Ղամբարյանի և մյուսների գործով որոշման 21-րդ կետ:

¹⁶ Տե՛ս, Уголовное право. Общая часть: Учебник / Под ред. В.Н. Петрашева. М.: «Издательство ПРИОР», 1999, С. 84.

¹⁷ Տե՛ս, Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս, ԵՊՀ հրատարակչություն, Երևան, 2012թ., էջ 70:

¹⁸ Տե՛ս, Фролова А. И., Действие российского уголовного закона в пространстве: законодательная регламентация и перспективы совершенствования с учетом опыта уголовного законодательства зарубежных стран : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2013г., С. 14.

¹⁹ Տե՛ս, Köstlin R., Neue Revision der Grundbegriffe des Kriminalrechts // Allgemeine Literatur-Zeitung. 1845. N 92, էջ 747:

²⁰ Տե՛ս, Российское уголовное право. Общая и особенная части : учеб. : в 3 т. Т. 1. Общая часть. 2-е изд., испр. и доп. / под ред. Н. А. Лопашенко. М.: Юрлитинформ, 2014г., С. 49.

²¹ Տե՛ս, Хаснутдинов Р. Р., Территориальное и экстерриториальное действие уголовного закона : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Казань, 2007, С.18.

²² Տե՛ս, Князев А. Г., Действие уголовного закона в пространстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2006. С. 11.

²³ Տե՛ս, Чемеринский К. В., Международно-правовые основы криминализации общественно опасных деяний: отдельные проблемы // Вестник Северо-Кавказского гуманитарного института. 2016. N 1. С. 335.

²⁴ Տե՛ս, Thornton S. State Criminal Laws in Cyberspace: Reconciling Freedom for Users with Effective Law Enforcement. *Richmond Journal of Law & Technology*, 1997, vol. IV, iss. 2. Available at: <http://jolt.richmond.edu/v4i2/thornton.html> (հասանելի է՝ 10.07.2020թ. դրությամբ)

²⁵ Տե՛ս, Miller S. Prescriptive Jurisdiction over Internet Activity: The Need to Define and Establish the Boundaries of Cyberliberty. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, vol. 10, iss. 2, art. 8. Available at: <http://www.repository.law.indiana.edu/ijgls/vol10/iss2/8> (հասանելի է՝ 10.07.2020թ. դրությամբ):

²⁶ Տե՛ս, Hilgendorf E. Überlegungen zur strafrechtlichen Interpretation des Ubiquitatzsprinzips im Zeitalter des Internet. *Neue juris-tische Wochenschrift*, 1997, no. 29, էջ 1874:

²⁷ Տե՛ս, Жалинский А. Э., Современное немецкое уголовное право. М.: Вэлби: Проспект, 2006, С. 102.

²⁸ Տե՛ս, Heintschel von Heinegg W. Legal Implications of Territorial Sovereignty in Cyberspace // 4th International Conference on Cyber Conflict. Tallinn, 2012. URL: https://ccdcoe.org/publications/2012proceedings/1_von_Heinegg_LegalImplicationsOf-TerritorialSovereigntyInCyberspace.pdf (հասանելի է՝ 10.07.2020թ. դրությամբ):

²⁹ Տե՛ս, Кенни К., Основы уголовного права / пер. с англ. М.: Иностр. лит., 1949, С. 457.

³⁰ St'u, Hippel R., Deutsches Strafrecht. Bd. 2. Berlin, 1930. էջ 70:

³¹ St'u, Блум М. И., Действие советского уголовного закона в пространстве: учеб. пос. Рига: ЛГУ им. П. Стучки, 1974, С. 130.

³² St'u, Евдокимов К. Н., Актуальные вопросы совершенствования уголовно-правовых средств борьбы с компьютерными преступлениями // Вестник Казанского юридического института МВД России. 2016. N 2 (24). С. 65.

³³ St'u, Convention on Cybercrime // Council of Europe : [սլաշն. կայք]. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/185> (հասանելի է՝ 10.07.2020թ. դրությամբ):

Геворг Барсегян

Специалист отдела по организации научно-исследовательских и программно-методических работ Академии юстиции, студент первого курса магистратуры юридического факультета Ереванского государственного университета

РЕЗЮМЕ

Некоторые проблемы применения территориального принципа действия уголовного закона

В данной работе обсуждаются основные проблемы применения территориального принципа действия уголовного закона. На основе исследования законодательства РА и международных правовых актов представляются проблемы, связанные с определением территории государства и места совершения преступления, а также исключения применения территориального принципа. В результате исследования делаются предложения, направленные на улучшение законодательства РА и правоприменительной практики.

Ключевые слова: *уголовный закон, действие в пространстве, территориальный принцип, не получившее признания государство, никакому государству не принадлежащая территория, длящиеся и продолжаемые преступления, интернет, компьютерная преступность.*

Gevorg Barseghyan

Legal Specialist at the Unit of Organization of Scientific Research and Programmatic-Methodological Activities of the Academy of Justice. First year Master student at the Law Faculty of Yerevan State University

SUMMARY

Several issues of the application of the territorial principle of criminal law

This paper discusses the main problems of applying the territorial principle of criminal law. On the basis of the research of the RA legislation and international failed acts the problems connected with the determination of the territory of the state and the place of crime, as well as the exclusion of the application of the territorial principle are presented. As a result of the research, proposals are made aimed at improving the RA legislative and law enforcement practices.

Key words: *criminal law, action in space, territorial principle, non-recognized state, no state owned territory, ongoing and continuing crimes, Internet, cybercrime.*

Բնագիրը ներկայացվել է 14.07.2020թ.

Ընդունվել է տպագրության 09.09.2020թ.

Հոդվածը երաշխավորել է տպագրության (գրախոսել է)

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Ա. Գաբրուզյանը